

"תלמידי חכמים אין להם מנוחה
לא בעולם הזה ולא בעולם הבא,
שנאמר ילכו מחיל אל חיל,
יראה אל אלהים בציון".
(ברכות סד א)

תורתו של הרב ליכטנשטיין לא נחה לרגע בחייו,
ואף לאחר מותו היא ממשיכה לפרוץ גבולות
בלמדנות ובשיעור קומה מוסרי.
בהוקרה שרק צומחת עם השנים.

אשר ועטרה מאיר והמשפחה

שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין

עריכה: הרב נעם ורשנר

תרומות

עורך: הרב נעם ורשנר

יועץ תוכן: הרב אליקים קרומביין

עורך הסדרה: הרב ש"י ליכטנשטיין

עריכת לשון: הרב אורי יעקב בירן

מיפתוח: יונתן זנילמן

עימוד: שמעון חי בן-שחר

©

כל הזכויות שמורות לשיבת הר-עציון

תוכן העניינים:

מבוא	5
א. פתיחה – מצוות התרומה	7
ב. דעת וכוונה בתרומה	21
ג. המינים החייבים בתרומה	35
ד. דבר שלא נגמרה מלאכתו	51
ה. הפרשה מן הרע על היפה	65
ו. גדר מאכל	77
ז. סדר ההפרשה	95
ח. הפרשה באומד	111
ט. הפרשה מן המוקף	127
י. תרומה טמאה	143
יא. איסור אכילת זר	157
יב. תשלומי תרומה	169
מפתח	183

הקדמת המשפחה

בשבת והודאה לקב"ה אנחנו שמחים להציע להוגי התורה ולומדיה כרך נוסף בסדרת שיעורי אבינו מורנו על מסכתות הש"ס.

כרך זה כולל מבחר משיעוריו על מסכת תרומות. אבא זצ"ל נמשך לעסוק בענייני זרעים וראה חובה קדושה לעצמו ללמד עניינים אלו לתלמידיו. בראש ובראשונה, בהיות מקצוע זה חלק מתורת ה' תמימה. אולם, מעבר לכך, הוא ראה חשיבות מיוחדת בליבון נושאים אלו והנחלתם דווקא משום שהם אינם נמצאים לרוב במרכז בית המדרש. בנוסף, העיסוק בסדר זה הוא ביטוי והעמקה של חיבת הארץ במיוחד בימינו בזמן של תהליך שיבת עם ישראל אל ארצו, תהליך אותו הוא גילם בחייו בעלותו ארצה.

אנחנו מבקשים להודות לכל השותפים במלאכת הוצאת כרך זה ולכל מי שעומדים לימין משנת הרא"ל ותורמים להנצחת והפצת תורתו ומשנתו של אבינו. ראשית, אנשי ישיבת הר עציון בה קשמבר את גורלו ובפרט לנועם שליט המנצח על משנת הראל במסירות וכן למר יוני הולצר מנכ"ל הישיבה ולמר יואל וייס התורמים מזמנם ועצתם. שנית, ברצוננו להודות במיוחד לרב אשר ועטרה מאיר שהרימו תרומה להוצאת כרך זה. הרב אשר מאיר תלמיד אבינו למד מסכת זו בשיעורו במסגרת החבורות וסיכומיו שימשו בעריכת ספר זה. אנו מאחלים להם בריאות איתנה רוויית נחת מצאצאיהם והמשך עשייה ברוכה למען עם ישראל. כמו כן, ברצוננו להודות לכל התורמים למשנת הרא"ל תלמידי רבינו ומקורביו על סיועם הנדיב להנצחת רבינו ותורתו.

על מלאכת עריכת השיעורים הופקד הרב נועם ורשנר, תלמיד רבינו. הרב נועם הינו תלמיד חכם בזכות עצמו שכבר הוציא שני ספרים מתורתו דיליה. אנו מודים לו מאוד שנתם להפצת תורת רבו ומאחלים לו שירבו מעיינותיו החוצה.

ספר זה מבוסס על סיכומי תלמידים ועל מספר הקלטות שהשתמרו. אנו אסירי תודה לתלמידי רבינו שמסרו לנו את סיכומיהם בהם נעזר הרב נועם לעריכת השיעורים: הרב יעקוב פרנצוס, הרב יהודה גולדברגר, הרב מתן גלידאי, הרב חנוך גמליאל, הרב ראובן טרגין, הרב אליעזר קוואס וכאמור הרב אשר מאיר. בנוסף אנו מודים לאנשי ספריית ישיבת הר עציון על שמירת ההקלטות.

נושאים אנו תפילה שתורתו של אבינו התקבל ברצון בין חובשי בית המדרש ושנוכה להוציא ספרים נוספים מתורתו.

ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה.
כרך זה יוצא לאור בשעה שכנסת ישראל וביניהן תלמידיו ותלמידי תלמידיו נלחמת בקמים עליה לכלותה. אנו תפילה שישובו שלמים בגופם ובנפשם.

שי ליכטנשטיין
בשם בני המשפחה

מבוא

ספר זה, שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין על מסכת תרומות, מבוסס על שיעורים שנמסרו בפני אברכי הכולל הגבוה שבישיבת הר-עציון בכמה מחזורים. מצטרף הוא לקודמיו בסדרה, ספרים שכבר קנו להם שביתה בעולם התורה לכל גווניו.

בספר זה פותח הרב ז"ל בפנינו צוהר חשוב אל יסודות עולם התרומה, ואף מעבר לכך אל כלל המצוות התלויות בארץ. כדרכו, בורר הרב את העניינים המרכזיים שבמסכת, ומרחיב בהם את היריעה עד להצגת תמונה בהירה ומקיפה כאחת. ננסה בשורות הבאות להציג את עיקרי הנושאים הנידונים בספר זה.

בשיעור הראשון עומד הרב על הגדרתה של מצוות תרומה על שני המוקדים שבה, ההפרשה והנתינה, והיחס ביניהם. עוד מוסיף הרב לברר את הזיקה שבין תרומה לבין מתנות אחרות (כמו מעשר או ביכורים) בהקשר זה. בשיעור השני עוסק הרב בצורך בדעת ובכוונה בעת הפרשת התרומה, ובתפקיד הדעת ביצירת חלות בתחומים נוספים, הן מתחום הקניין והן מתחום המצוות, כגון דעת בשחיטה ובכתיבת תפילין. בשיעור השלישי סוקר הרב את המינים החייבים בתרומה, מן התורה ומדרבנן, לפי השיטות השונות. כמו כן הוא עורך השוואה למתנות כהונה אחרות, ועומד על המאפיינים הייחודיים שלהם לאור זאת.

בשיעור הרביעי דן הרב בזמן החיוב, דהיינו בגמר המלאכה, עת מירוח הכרי, ובאפשרות להפריש גם קודם לכן. מתוך כך הוא עוסק גם במעמד הפירות בשלבים ההכנה השונים (קודם הבאת שליש, קודם מירוח ואחר מירוח) הן בתרומה והן בחלה, ובאפשרויות ההפרשה בשלבים אלו. בשיעור החמישי חוקר הרב ביסוד האיסור להפריש מן הרע על היפה, מהו הליקוי בהפרשה זו, ומדוע בכל זאת היא מועילה בדיעבד. זאת תוך התייחסות נרחבת לסוגיה בתמורה של 'מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני', וביחס שבין תרומה לתרומת-מעשר בדין זה. בשיעור השישי עוסק הרב בהגדרות של המושג 'מאכל' בהיבטיו השונים - הראוי למאכל אדם לעומת הראוי למאכל בהמה, דבר הנאכל רק במקומות או בזמנים מסוימים, ואכילה על ידי הדחק. זאת, הן בתרומה והן בתחומים נוספים.

בשיעור השביעי דן הרב בסדר ההפרשה של כלל התרומות והמעשרות, ברמת הדין של החיוב להפריש כסדר ובאופיו של חיוב זה. כמו כן עסק הרב בשאלה האם לשינוי סדר ההפרשה תהיה השפעה גם על מעמד הפירות. בשיעור השמיני עמד

הרב על החובה להפריש תרומה מאומד, ועל מקורו ואופיו של חיוב זה. הרב חידש גם שקיימת זיקה בין אומד לבין נדיבות הלב, וביאר בעזרתה כמה עניינים חמורים. בשיעור התשיעי עסק הרב בחיוב להפריש מן המוקף, ברמת הדין ובהיקפו. כמו גם בגדר מוקף ובהצגת שתי הבנות לדין מוקף, האחת שייכות גיאוגרפית והשנייה שייכות מהותית.

בשיעור העשירי דן הרב בתרומה טמאה ובאפשרות להפרישה. זאת, תוך השוואה לתרומת חמץ בפסח, שלא מועילה, כמו גם באבחנה הקיימת בין תרומה טמאה שהיתה לה שעת הכושר לזו שלא הייתה לה, והרחבה בשיטת הרמב"ם בעניין. בשיעור האחד-עשר עוסק הרב באיסור של זר לאכול תרומה, וביחס שבין איסור זה לבין איסורי אכילה קלאסיים מחד, ומאידך בינו לבין איסור מעילה, ובהשלכות להבנות אילו. בשיעור האחרון חוקר הרב באופי תשלומי התרומה, אותם משלם זר האוכל תרומה: האם חיובם הוא מדין השבת גזלה או מדין כפרה, בשוגג ובמזיד, ובהשלכות הנובעות מתוך חקירה זו.

בצאתי מן הקודש, מודה אני לפניך ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ובפרט על הזכות להיות משומעי לקחו של הרב ז"ל, שהעמידני בקרן אורה. דמותו האדירה עודנה ניצבת אל מול עיני, והייתה נוכחת בכל תהליך הכתיבה. חובה עליי להודות לבני משפחת הרב ז"ל, על הזכות שהעניקו לי לגשת לקודש ולהשתתף בכתיבת ספר זה, ובפרט לרבנית שליט"א, וכן לרב שי ועל הליווי והסיוע לכל אורך הדרך. תודתי העמוקה נתונה לרב אליקים קרומביין שליט"א, שעבר על כל הספר הדק היטב, עצותיו והדרכתיו היו לעזר רב. תודה גם לחברי היקר, הרב אורי יעקב בירן, שערך והגיה את הדברים, שיעמדו על מתכונתם הנוכחית. ולבסוף למכון משנת הרא"ל, ולעומד בראשו, מר נועם שליט, על עזרתם המרובה בקידום הספר.

בימים אילו בהם עם ישראל נלחם בחירוף נפש על מדינתו וארצו, ישנו משנה תוקף לעיסוק במצוות התלויות בארץ ובקדושתה, ובפרט השיעור האחרון בספר, שזכיתי לעסוק בו בהיותי ברצועת עזה, יחד עם אחי הלוחמים. ה' עוז לעמו ייתן.

נעם ורשנר

א' ניסן התשפ"ג

א. פתיחה – מצוות התרומה

פתיחה

בשיעור זה, הממשש כמבוא למסכת, נבקש לעמוד על היסודות הראשוניים של מצוות תרומה. דהיינו, לברר את אופי המצווה והגדרותיה הבסיסיות, תוך השוואה לתחומים דומים. לאחר מכן נבקש לבחון את היחס שבין תרומה לבין מעשר.

חלק ראשון – יסוד המצווה

חקירת היסוד

ראשית נבקש לחקור מהו אופי המצווה. נראה כי באופן יסודי ניתן להציג שלוש אפשרויות:

- א. אין כאן מצווה חיובית אלא רק מתיר גרידא לאכילת הטבל.
- ב. אמנם הפרשת תרומה משמשת כמתיר, אך בצד זה ישנו גם קיום מצווה כאשר מפריש.¹
- ג. הפרשת תרומה היא מצווה חיובית העומדת לכשעצמה, גם אם האדם אינו רוצה לאכול מהפירות.²

שיטת מוני המצוות

המקום הראשון בו ניתן לבחון שאלה זו הוא במניין המצוות. כתב הרמב"ם (ספר המצוות, שורש י"ב):

"השורש השנים-עשר שאין ראוי למנות חלקי מלאכה מן המלאכות שבא הציווי בעשייתה, כל חלק וחלק בפני עצמו".

הרמב"ם שם מונה דוגמאות רבות לעיקרון הזה, רובן מתחום הקורבנות, והאחרונה שבהן היא מצוות מעשר. היו שמנו את הפרשת המעשר ונתינתו לכהן כשתי מצוות נפרדות, אך הרמב"ם סובר שיש למנות כאחת. בהמשך לקו מחשבה זה, מונה

1. חקירה דומה קיימת גם לגבי שחיטה: האם לראות את השחיטה כמתיר גרידא, או שמא בצד היותה מתיר יש בשחיטה גם קיום של מצווה. לקמן נדון עוד לגבי היחס שבין הפרשת תרומה לבין שחיטה.

2. אפשרות זו היא למעשה תמונת-מראה של האפשרות הראשונה. יש לציין שבשחיטה, לכאורה, אין מקום להציע אפשרות זו.

הרמב"ם בספר המצוות (עשה קכ"ו) גם את הפרשת התרומה ונתינתה כמצווה אחת, מצוות תרומה. זאת, בניגוד לדעת הבה"ג, עליו הוא חולק, שמנה אותן כשתי מצוות נפרדות: מצוות הפרשה ומצוות נתינה.

הרמב"ן (בהשגותיו שם לשורשים, ד"ה וכן הדין) מציע חלוקה בין שני סוגי מצוות, היוצרת דרך ביניים בין דרכו של הרמב"ם לבין דרכו של הבה"ג. אבן הבוחן שעליה מבוססת חלוקת הרמב"ן נעוצה בשאלה האם לפני ההפרשה ישנה חלות איסור בחפצא או לא. לדעת הרמב"ן, במקומות בהם ישנה חלות איסור בחפצא לפני ההפרשה, כגון בהפרשת חלה ובתרומה, ישנן שתי מצוות, שהאחת היא תיקון איסור הטבל והשנייה היא חובת הנתינה. לעומת זאת, במקומות שבהם אין לפני ההפרשה חלות איסור בחפצא, כגון במצוות ראשית הגז ובביכורים, אין מצווה בהפרשה משום שהיא אינה מחדשת דבר, ולכן ישנה מצווה בנתינה בלבד.³

מדוע ממאן הרמב"ם בחלוקה שיצר הרמב"ן? הרמב"ם סבור כי תמיד קיימת מצווה אחת, מכלול אחד, האוגד בתוכו את ההפרשה והנתינה גם יחד. זאת, בשני אופנים אפשריים:

1. מצד אחד, ייתכן שלדעתו אין ראייה מכך שיש איסור בחפצא כמו בתרומה לכך שעצם ההפרשה תחשב כמצווה לכשעצמה.
  2. מאידך, ייתכן שניתן לומר לשיטתו גם להיפך, שאפילו במצוות שאין בהם איסור בחפצא, כמו במצוות ראשית הגז, ישנה חשיבות להפרשה (גם אם כאמור לשיטתו היא אינה מצווה נפרדת).
- ניתן לחזק את האופן השני שהצגנו על-ידי מצוות ביכורים, שלמרות שאינה מתקנת כל איסור, הרי שבמעשה ההפרשה נוצרת קדושה בפירות המופרשים (שכן גם ביכורים נקראים תרומה ואסורים לזרים מכוח ההפרשה). אם כן, לכאורה אין מקום להבחנה של הרמב"ן.⁴

3. הרב ז"ל ציין לגמרא בביצה (ט.) הקובעת לגבי חלת חוצה-לארץ, שאוכל והולך ואחר-כך מפריש. דהיינו, למרות שזו חלה, כיוון שמדובר בחלת חו"ל אין בהפרשתה תיקון החפצא, שהרי גם קודם היתה מותרת באכילה. מאידך, רבא שם מציין כי למרות זאת אם קרא עליה שם אסורה לזרים, כלומר חלה חלות איסור על החלה, וזו אינה מצוות נתינה בלבד.

4. הדין שביכורים אסורים לזרים מכוח 'שם תרומה' שיש להם, מבואר ברמב"ם בספר המצוות (ל"ת קל"ג וקמ"ט). בפירוש המשניות (ערלה פ"ב, מ"א) מציין הרמב"ם שארבעה דברים נקראו תרומה: תרומה, חלה, תרומת-מעשר וביכורים.

הרב בשיעור הפנה גם לדברי הגמרא במנחות (עז:): הדנה לגבי גדר תרומת לחמי-תודה, שלפי הצד שיש בהם חיוב מיתה וחומש במעילה, כמו תרומת-מעשר, אזי גם הם נכללים בקטגוריה של דברים הנקראים תרומה.

הרמב"ן מביא ראייה לכך שהפרשה היא מצווה בפני עצמה, מדברי הגמרא במנחות (מב:) הקובעת שכל שמצווה שעשייתה היא גמר מצוותה מברכים עליה, וכל שאין עשייתה גמר מצווה אין מברכים עליה. מהעובדה שכן מברכים על הפרשת תרומה, טוען הרמב"ן, מוכח שהיא גמר המצווה. ממילא, הנתינה שבאה לאחריה אינה השלמה שלה, אלא היא מצווה חדשה, נפרדת.

נראה שהרמב"ם יכול לדחות ראייה זו, משום שבסוגיה במנחות הנידון הוא ברכה על עשיית תפילין ועל הטלת חוטי ציצית (למ"ד שציצית חובה גברא ולא חובת מנא) וכדומה – שלב ביניים זה אינו מהווה מצווה כלל אלא רק הכשר מצווה, ולכן לא מברכים עליו. הפרשת תרומה, לעומת זאת, הגם שאינה גמר המצווה, היא עדיין שלב חשוב בקיום המצווה – ולכן מברכים עליה למרות שהיא אינה גמר המצווה.⁵

להרחבת היריעה בעניין ברכה על מצווה שהיא עצמה חלק מתהליך, נעיין בברכת האירוסין. בגמרא בכתובות (ז:) נאמר שנוסח הברכה בקידושין הוא כדלקמן: "אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין". רבותינו הראשונים על אתר שואלים מדוע לא מברכים על הקידושין ברכת המצוות קלאסית, כגון 'אשר קידשנו במצוותיו וציונו לקדש אישה', והשיבו בכמה אופנים. אחד התירושים הוא לאור הסוגיה במנחות, שהעשייה אינה גמר המצווה. הואיל והמצווה במלואה מסתיימת רק בשלב מאוחר יותר, בנישואין או בפריה ורביה, לכן אין לברך על שלב-ביניים זה (עיין רמב"ן שם).⁷

5. הרב בשיעור השתמש בביטוי 'שלב חשוב' לעומת 'שלב שאינו חשוב'. בפשטות כוונתו היא לחלק בין הכשר מצווה בלבד, כמו הטלת ציצית שאינה מצווה ולכן לא מברכים עליו, כמבואר בסוגיה במנחות שם, לבין קיום שהוא אמנם לא המצווה במילואה, אך הוא כן כבר קיום של חלק מן המצווה – קיום זה מוגדר כשלב ביניים חשוב, ולכן מברכים עליו.

6. ראה חידושי הרמב"ן שם, ד"ה וצונו, חידושי הרשב"א שם ד"ה ברוך ומאירי ד"ה נוסח. עיין גם בחידושי הריטב"א שם, ד"ה ונהגו. הרב ז"ל ציין כי בניגוד לבבלי, בירושלמי (ברכות פ"ט, ה"ג) משמע שכן מברכים בנוסח של ברכת המצוות בקידושין. אמנם, יש להעיר כי בירושלמי שם לא נאמר בפירוש שזו ברכת המצוות אלא שיש לברך עובר לעשייתן, ואכמ"ל.

7. בשולי הדברים ניתן אולי לומר, שהרמב"ן והרמב"ם עקביים לשיטתם. הרמב"ן, שסבר שאין לברך על דבר שאינו חלק מהמצווה, ומכך הוכיח שהפרשת תרומה היא מצווה בפני עצמה, הולך לשיטתו שאין בקידושין ברכת המצוות מפני שזה לא גמר המצווה. לעומתו הרמב"ם, שסבר שניתן לברך גם על דבר שאינו גמר המצווה, כמו בתרומה, או חזו לשיטתו שברכת האירוסין היא אכן ברכת המצוות. ועיין בחידושי הריטב"א בכתובות שם.

עיון נוסף בשיטת הרמב"ם

כאן נבקש להעמיק בשיטת הרמב"ם. כאמור, הרמב"ם נקט שישנה בתרומה מצוות עשה אחת הכוללת שני מוקדים, הן את ההפרשה והן את הנתינה – ויש לחקור מהו המוקד העיקרי.

אפרוורית ניתן להציע כאן שלוש אפשרויות:

1. שני המוקדים משמעותיים – אין עדיפות לאחד על פני השני.
2. עיקר המצווה היא מעשה ההפרשה – אך יש דין נוסף שצריך לתת את מה שהופרש לכהן.
3. עיקר המצווה הוא הנתינה לכהן – מעשה ההפרשה הוא רק תנאי מקדים בכדי שיהיה ניתן לתת.

נראה שהרמב"ן הבין את דעת הרמב"ם כאפשרות השלישית שהצגנו, ולכן הקשה מדוע לשיטתו מברכים על ההפרשה. ממילא, ניתן לתרץ את דעת הרמב"ם לפי אחת משתי האפשרויות הראשונות.

חובת ההפרשה

כעת נבקש לחקור ביסוד חובת ההפרשה: האם ישנו חיוב גמור למי שמחזיק טבל בידו לקיים את מעשה ההפרשה, או שמא אין חובה וזה רק בגדר של רדיפה אחר מצוות, דבר טוב. נבחן שאלה זו דרך השוואה למצוות שחיטה. הט"ז בתחילת הלכות שחיטה (יורה-דעה סימן א', סק"ז) הציג חילוק יסודי בין שני התחומים הללו.⁸ לדבריו, שחיטה היא רק בגדר מתיר לבשר, ואם אדם אינו רוצה לאכול אין לו כל חובה לשחוט. לעומת זאת, בהפרשת תרומה גם אם אדם אינו רוצה לאכול את פירות הטבל עדיין רובצת עליו חובה להפריש.⁹

רעק"א (בהגהותיו ליורה-דעה שם) מקשה על יסוד הט"ז: מניין שבתרומה ישנה חובה מוחלטת להפריש, גם אם האדם אינו רוצה לאכול? רעק"א אף הוכיח מדברי המגן-

8. הרא"ש (חולין פ"א, סימן ג') פוסק ששוחט מומחה שנשתתק ואינו יכול לברך, יכול לשחוט לכתחילה, בתנאי שאדם אחר יברך במקומו. הבית-יוסף (יורה-דעה סימן א') מקשה על דבריו, מדוע המשנה בתרומות (פ"א, מ"ב) לא הציעה גם היא פתרון אלגנטי זה, לגבי חרש המדבר ואינו שומע. ממילא, מסתימת המשנה משמע שלא סברה כדעת הרא"ש. בכדי ליישב את קושיית הבית-יוסף מציע הט"ז חילוק בין שני הנידונים הללו.

9. לכן גם ברכת השחיטה אינה ברכת המצוות אלא רק ברכת שבח כללית, וממילא גם מי שלא שחט בעצמו יכול לברך עבור השוחט כפי שחידש הרא"ש. לעומת זאת, ברכה על ההפרשה היא ברכת המצוות קלאסית, ולכן רק המפריש יכול לברך אותה, כפי שמשמע מהמשנה בתרומות.

אברהם בהלכות ציצית (אורח-חיים סימן ח', סק"ב) נגד יסוד הט"ז, שהפרשת תרומות ומעשרות היא בגדר מתיר בלבד, ולא חובה מוחלטת. לכן אם אינו רוצה לאכול אינו חייב להפריש.¹⁰

נבקש לבחון מחלוקת זו לאור דברי רש"י. הגמרא בגיטין (מ"ז:) קובעת כי המוכר שדהו לגוי חייב בביכורים מפני תיקון העולם, ומדייקת הגמרא שמן התורה הוא פטור, כי יש קניין לגוי להפקיע מקדושת הארץ. רש"י (שם, ד"ה מדאורייתא לא) מוסיף כי אף לפי הדעה שאין קניין לגוי להפקיע, ואזי חובת הבאת ביכורים היא מן התורה, עדיין אין חובה להפריש מעשרות מפירות אילו. הוא מנמק זאת כך: "דמעשר טביל ואסר ליה באכילה, ולא מצוה דרמיה עליה היא אלא אם כן אוכלן או מוכרן". פשטות דבריו מורים שאחזו כשיטת רעק"א, שהפרשה אינה חובה אלא רק בגדר מתיר, ולכן אם אינו רוצה לאכול או למכור פירות אילו, אין לו חובה להפריש.¹¹

אולם, ייתכן כי ניתן להסביר את דברי רש"י הללו גם לפי התפיסה שהציג הט"ז, הרואה בהפרשה חובה ולא רק מתיר. בהסבר אפשרות זו ניתן ללכת בשני אפיקים:

1. אפיק ראשון הוא לומר כשיטת הרמב"ן לעיל, שגם אם אין חיוב להפריש, כפי שכתב רש"י, עדיין כאשר האדם מפריש יש בכך קיום מצווה מעלייתא, ובזה חלוקה הפרשה משחיטה.

2. אפיק שני הוא לחלק בין תרומה לבין מעשר. רש"י דקדק בלשונו ודיבר על מעשר, וביחס לכך קבע כי אם האדם אינו רוצה לאכול, אין לו חובה להפריש. אולם הט"ז דיבר דווקא על הפרשת תרומה, אשר שם לדידו הדין שונה – גם אם האדם אינו רוצה לאכול, עדיין קיימת חובה להפריש תרומה.¹²

מובן שבכדי להבין את החילוק שהצגנו באפיק השני, עלינו להעמיק בהבדל שבין תרומה לבין מעשר, ולשם נפנה כעת.

10. המגן-אברהם שם מקשה על סתירה בשולחן-ערוך, שמחד בהלכות ציצית (סימן ח', סעיף א') פסק המחבר שיש לברך ולהתעטף מעומד, ומאידך בהלכות חלה (יורה-דעה סימן שכ"ח, סעיף א') פסק שמותר לאישה להפריש חלה ולברך במיושב. תורף תירוצו הוא שציצית היא חובה גמורה, ואילו הפרשת חלה "אינו מצוה כל כך, דאינו עושה אלא לתקן מאכלו דומיא דשחיטה". מבואר מדבריו שהתייחס להפרשה כמתיר בלבד, בניגוד לדעת הט"ז.

11. בזה חלוקה מצוות הפרשת מעשרות מביכורים: ביכורים היא חובה חלוטה, גם אם אינו רוצה לאכול מן הפירות. לכן גם אם מכר את הפירות לגוי, וכעת הגוי אוכלם, עדיין מוטלת עליו חובה להביא ביכורים מן התורה (אם אין קניין לגוי להפקיע).

12. גם הראיה שהביא רעק"א מהמגן-אברהם עסקה בחלה, הנחשבת אף היא כתרומה. זאת בניגוד לדברי רש"י שכאמור עסקו במעשר בלבד.

היחס שבין תרומה למעשר

ראשית עלינו לבחון מהו הייעוד של תרומות ומעשרות – ונראה כי קיים בנקודה זו הבדל משמעותי בין תרומה למעשר. המעשר הינו מתנה המיועדת לספק צורך מסוים: מעשר-ראשון נועד עבור המעמד הכלכלי של הלוי, כמו שמעשר עני בא לספק את צרכיו הכלכליים של העני. לכן גם יש למעשר שיעור כלכלי קבוע, עשרה אחוזים מהיבול. לעומת זאת, תרומה בוודאי אינה באה לספק צורך כלכלי מסוים, שהרי מן התורה חיטה אחת פוטרת את כל הכרי (קידושין נח: ועוד), וממילא אין אפשרות להבין שייעוד התרומה הוא סיפוק צורך כלכלי. בהכרח יש להבין שבתרומה עצם העניין הוא שהנתינה של האדם בהתחלה, בנקודת-הראשית, נותנת ביטוי לכך שכל היבול שיש לו מגיע כולו מאת ה'.¹³

הבדל זה בין מעשר לתרומה בא לידי ביטוי גם בפסוקי התורה. לגבי המעשר נאמר בפרשת קורח כך (במדבר י"ח, כ"א):

"ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבודתם אשר הם עובדים את עבודת אהל מועד".

כלומר המעשר ניתן ללוויים כשכר עבור עבודתם במשכן. כך גם נאמר בפירוש בסיום הפרשה (שם, ל"א): "ואכלתם אותו בכל מקום אתם וביתכם, כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם באהל מועד".

לכאורה לפי זה היה מקום לצפות שכך יהיה גם לגבי התרומה לכוהנים, שהרי גם הכוהנים עובדים במקדש. אולם לגבי תרומה התורה מתנסחת בצורה אחרת לחלוטין. בסיומה של רשימת מתנות הכהונה אומרת התורה כך (שם, כ'):

"בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם, אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל".

דהיינו, הכוהנים אינם מקבלים את התרומה (או כל מתנת כהונה אחרת) בגלל עבודתם במקדש, אלא מפני שה' הוא חלקם.

כך גם עולה בפסוק הפותח את רשימת מתנות הכהונה (שם, ח'): "וידבר ה' אל

13. הרב הוסיף שתורומה וגם חלה וביכורים (שגם הם נחשבים כתורומה) נכתבו בתורה בלשון ראשית [בתרומה נאמר (דברים י"ח, ד') "ראשית דגנך", בחלה נאמר (במדבר ט"ו, כ') "ראשית עריסותיכם" ובביכורים נאמר (שמות כ"ג, י"ט) "ראשית ביכורי אדמתך"]. לפי דבריו מובן שראשית איננה רק זמן ההפרשה, אלא גם מציינת את מהות המתנה.

אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי". דהיינו התרומה שייכת באופן יסודי לה', והוא המעניק אותה לכהנים.¹⁴

הבדל זה בין התרומות למעשרות מקבל גם ביטוי הלכתי משמעותי. חז"ל בספרי (קורח, פיסקא קכ"ב) דרשו מהפסוק "ואכלתם אותו בכל מקום - אפילו בקבר", היינו בבית-הקברות. כלומר, בניגוד לתרומה שישנה מצווה לשמור אותה בטהרה, הרי שאת המעשר ניתן לאכול גם בבית-הקברות, מקום הטומאה. הלכה נוספת היא היתר זרים במעשר. לדעת רבי מאיר (יבמות פו.) מעשר ראשון אסור לזרים, כמו תרומה. אולם חכמים (שם) חולקים וסוברים שמעשר ראשון מותר לזרים, בניגוד לתרומה.

נראה כי לשתי ההלכות הללו שורש אחד – העובדה כי המעשר משמש כשכר. לכן יש מקום לאפשר למקבל השכר גמישות רבה יותר במימוש שכרו. זאת, בניגוד לתרומה, שביסודה איננה שכר-עבודה של הכהנים אלא הענקת הראשית לה', ועל כן תנאיה קשיחים יותר.

יתירה מזאת, אמנם איסור טבל קיים בין אם לא הפרישו תרומות ובין אם לא הפרישו מעשרות, אך ייתכן לומר כי סיבת האיסור שונה. סיבת איסור טבל במעשרות היא שלא ייתכן שהאדם יאכל את חלקו בעת שלא נתן ללוי את החלק המגיע לו. לעומת זאת, סיבת איסור טבל בתרומות היא שהאדם לא חלק כבוד לה', אשר העניק לו יבול זה.

לפי חילוק זה ניתן ליישב את שיטת רש"י גם לפי דרכו של הט"ז. דהיינו, רש"י עסק במעשרות, ושם אמר כי אם הבעלים בעצמו אינו אוכל את חלקו אין לו גם חובה לתת ללוי את חלקו שלו. אולם הט"ז עסק בתרומות, ושם ייתכן (אם כי אין זה מוכרח) שגם אם אינך אוכל מהפירות, עדיין יש לך חובה לחלוק כבוד לה', ולכן עליך להפריש.

השלכה נוספת לחילוק שהצגנו כעת בין תרומה לבין מעשר יכולה להיות בשאלת המוקד: האם המוקד הוא בהפרשה או שמא בנתינה.¹⁵ לאור החילוק שהצגנו ייתכן לפצל ולומר שבמעשר המוקד הוא בנתינה, העיקר הוא שהלוי או העני יקבלו את

14. הרב סייג את דבריו וציין שאין בתרומה ביטוי מובהק של 'משולחן גבוה קזכו' כפי שיש באכילת קודשים, אך למרות זאת עדיין קיים אלמנט מסוים של קבלה מרשות גבוהה.

15. הזכרנו כבר שאלה זו לעיל, עמ' קק-ק, שלדעת הרמב"ן בכל הפרשה של טבל ישנם שני מוקדים, המהווים גם שתי מצוות נפרדות: האחת היא ההפרשה, תיקון הטבל, והשנייה היא הנתינה, ואילו לדעת הרמב"ם תמיד ישנה רק מצווה אחת, וחקרנו היכן המוקד המרכזי שלה. לדרך זו נבקש לפצל את החקירה, ולטעון כי בעוד שבתרומה המוקד הוא בהפרשה, הרי שבמעשר המוקד הוא בנתינה.

שכרם. לעומת זאת בתרומה הנתינה לכהן היא רק תוצר לוואי והמוקד הוא במעשה הפרשה, שבה האדם קובע שהראשית שייכת לה' יתברך.

לאחר שביררנו את היחס שבין תחום התרומה לבין תחום המעשר מבחינת חובה ההפרשה לעומת חובת הנתינה באופן רחב, נבקש למקד את המבט בתוך כל אחד מן התחומים הללו. בתחום התרומה לבחון את היחס שבין תרומה לבין חלה, ובתחום המעשרות בין מעשר ראשון לבין מעשר שני.

היחס שבין תרומה לחלה

למדנו כי גם חלה נקראת תרומה, ואם כן היה מקום לחשוב שכמו בתרומה גם בחלה המוקד יהיה בהפרשה – אך למרות זאת ייתכן שקיים הבדל ביניהם בשאלה זו.

נעיין בדברי הרמב"ם בכותרות להלכות. בהלכות תרומות הגדיר הרמב"ם את המצווה כך: "(א) להפריש תרומה גדולה", בלי להתייחס לנמען של התרומה. לעומת זאת בכותרת שבריש הלכות ביכורים כתב: "(ד) להפריש חלה לכהן", תוך ציון הנמען כחלק מהותי במצווה. לאור הבדל זה ניתן להעלות הצעה, שלמרות שבתרומה עצמה העיקר הוא ההפרשה, כפי שהוכחנו לעיל, הרי שבחלה מוקד המצווה הוא דווקא בנתינה לכהן, שהיא חלק מהותי במצווה.

ניתן להביא שתי ראיות ליסוד זה:

1. השיעור. בפשטות, גם בתרומה וגם בחלה אין שיעור מינימלי מדאורייתא, אלא רק מדרבנן (חולין קלז. ורמב"ם תרומות ג', ב' וביכורים ה', א'). אולם, היו מן אחרונים שביקשו לחדש כי בניגוד לתרומה שמדאורייתא אין לה שיעור, הרי לחלה יש שיעור מינימלי גם מדאורייתא.¹⁶ לפי היסוד שהצענו, החידוש שלהם מובן היטב – הואיל והמוקד בחלה הוא הנתינה לכהן, יש לתת לו שיעור הגון, בניגוד לתרומה שהמוקד הוא ההפרשה.

2. חיוב כוהנים. מבואר בגמרא בקידושין (נח. וברש"י שם ד"ה כמי שהורמו) שגם כוהנים חייבים בהפרשת תרומה, אלא שרשאים לתת אותה לעצמם. בפשטות כך הדין גם לגבי חלה, וכך הדעה הרווחת. אולם המאירי (פסחים לו. ד"ה המדומע) הביא דעה מחודשת שכוהנים פטורים אף מהפרשת חלה. לפי היסוד שהצענו

16. הראשון שחידש זאת הוא הנודע ביהודה, בשו"ת מהדורה תנינא יורה-דעה סימן ר"א. המחבר שם מוכיח את היסוד המחודש שלו מדברי רש"י בחומש (במדבר ט"ו, כ"א) וכן מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (חלה פ"ב, מ"ז) – שכאמור הם בניגוד לדבריו המפורשים בהלכות שאין לחלה שיעור. אחריו הלך בדרך זו גם הנצי"ב, בפירושו לספרי בפרשת קורח.

מובנת סיבת הפטור. אם בחלה המוקד הוא בנתינה, וכאן בכל מקרה זה יגיע לאותו כהן עצמו, ממילא אין טעם להפריש. לעומת זאת בתרומה, בה המוקד הוא בעצם ההפרשה, גם אם לבסוף הפירות יגיעו לאותו כהן עצמו ואין למעשה נתינה, עדיין יש ערך בהפרשה.

נראה שלחילוק זה ישנה ראייה נוספת. הרמב"ם פוסק בהלכות תרומות (פ"ג, ה"א) כי למרות שחכמים תיקנו שיעור מינימלי לתרומה, הרי בזמן הזה שהתרומה הולכת לשריפה (מפני הטומאה), ניתן לכתחילה להפריש כל שהוא, כדין התורה. אולם, לגבי חלה פסק הרמב"ם (ביכורים פ"ה, ה"ט) שגם בזמן הזה יש להפריש חלה כשיעור שתיקנו חכמים, אחד מארבעים ושמונה, ואין להסתפק בכל שהוא. זאת למרות שאף החלה, כמו התרומה, הולכת לשריפה.¹⁷ הסבר להבדל הזה יכול להיות נעוץ בחילוק שהצגנו: בחלה הנתינה היא חלק מרכזי מהמצווה, ולכן גם בזמן הזה יש להקפיד על שיעור נתינה ראוי.

היחס שבין מעשר ראשון למעשר שני

כעת נבקש לברר את היחס שבין הפרשה לנתינה בתוך תחום המעשרות גופא, בעריכת השוואה בין מעשר ראשון למעשר שני. בתורה נאמר (דברים י"ד, כ"ב) "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא שנה שנה". בפשטות פסוק זה מדבר על חובת הפרשה בלבד, שהרי בניגוד למקומות אחרים בתורה העוסקים בתרומות ומעשרות, עניין הנתינה אינו מוזכר כאן כלל. כך גם הבינו חז"ל (ספרי ראה פסקא ק"ה, ועיין בכורות נג.) שדרשו מפסוק זה את האיסור להפריש משנה על חברתה.

אולם בתורה לא נאמר בפירוש באיזה מעשר מדובר. רש"י במקום (דברים שם, כ"ג) מבאר שמדובר על מעשר שני ולא על מעשר ראשון. ראייתו היא מהכתוב בפסוק שלאחר מכן "ואכלת לפני ה' א-לוהיך" - בירושלים – שכן בעוד שמעשר ראשון נאכל בכל מקום. הרי שמעשר שני, כמו ביכורים, נאכל בירושלים בלבד.¹⁸

17. עיין ברדב"ז שם, שאכן הקשה על הרמב"ם מדוע לשיטתו דין החלה שונה מדין תרומה בזמן הזה [ועיין עוד באור-שמח (תרומות ג', א') וכן בחזון איש (יורה-דעה קצ"ג, סק"ד) מה שכתבו ליישב], לדברי הרב ז"ל הדברים מבוארים.

18. גם הרמב"ן על התורה (שם, כ"ג) מבאר כך, שהפסוק עוסק במעשר שני ולא במעשר ראשון, ומוכיח זאת מהפסוקים הבאים. אולם בהשגותיו לספר המצוות (שורש י"ב), הוא מביא מדרש שדרשו חז"ל פסוק זה גם על מעשר ראשון. גם ספר החינוך (מצווה תע"ג, לגבי הדין שאין מעשרים משנה על חברתה) למד מהריבוי של עשר תעשר, שהפסוק לא מדבר רק על מעשר שני אלא על כל המעשרות, וכדעת הרמב"ן בהשגות. מקורם הוא בספרי (שם) שדרש "אין לי אלא מעשר שני שבו דיבר הכתוב, מנין לרבות שאר מעשרות תלמוד לומר 'עשר תעשר'".

מכיוון שמדובר כאן במעשר שני, ההסבר לכך שהתורה מדברת על חובת הפרשה בלבד, יכול להיות נעוץ בעובדה שמעשר שני נאכל לבעלים בירושלים. ממילא אין בו חובת נתינה אלא רק חובת הפרשה, הנלמדת מהפסוק "עשר תעשר". לעומת זאת, מעשר ראשון ניתן ללווים, שם חובת הנתינה היא העיקר - ולכן ייתכן שבו אין חובת הפרשה לכשעצמה.

היחס שבין מעשר שני לביכורים

לסיום חלק זה של השיעור, נבחן גם את היחס שבין מעשר שני לבין ביכורים, שתי מצוות בהן ישנה חובה להעלות לירושלים. בביכורים בוודאי אין חובת הפרשה, שהרי בפירות לפני הפרשת ביכורים אין איסור טבל, אלא ישנה רק חובת הבאה לירושלים. היה מקום לומר שגם במעשר שני, הגם שיש בו חובת הפרשה, כאמור לעיל, תהיה גם חובה נוספת של הבאה לירושלים, בדומה לביכורים. ברם, יש מקום להבחין בין ביכורים למעשר שני, משום שבביכורים, בניגוד למעשר שני, יש דין של קודשי-מזבח, ואפשר שמחמת דין זה של קודשי-מזבח יש בביכורים חובת הבאה לירושלים.

נביא שתי ראיות לדין זה:

1. ביכורים שנטמאו. הלכה רווחת היא בתרומה, שאם נטמאה מסיקה הכהן תחת תבשילו. ביכורים נקראו תרומה, ובכל זאת כתב הרמב"ם (ביכורים פ"ב, ה"ט) "יראה לי שהבכורים שנטמאו אינו מסיק בהן התנור כתרומה טמאה מפני שהן כקדשי מקדש".

2. פירות אשרה. הלכה רווחת היא שאם גוי ביטל עבודה-זרה, הרי היא מבוטלת ופוקע ממנה כל איסור הנאה (רמב"ם עבודה-זרה ח', ח') – וממילא ברור שחייבים להפריש מפירותיה תרומות ומעשרות. בכל זאת לגבי ביכורים פסק הרמב"ם (ביכורים פ"ב, ה"ז): "אשרה שבטלה אין מביאין ממנה בכורים שהבכורים כקדשי מקדש הן".

אם כן, ניתן לומר שרק בביכורים ישנה חובת הבאה, כמו בכל קדשי מזבח שחייבים להביאם לירושלים. אך במעשר שני שאינו קדשי-מזבח, אלא הוא רק דבר הנאכל בירושלים, אין לגביו חובת הבאה אלא רק חובת הפרשה. ברם, לאור דברי הרמב"ן על התורה (דברים י"ד, כ"ב) שכתב לגבי הייעוד של מעשר שני "שיאכל אותו הוא עצמו

לדרכו של הרב ז"ל אולי עלינו לומר, שהריבוי בספרי הוא רק לגבי דין שנה בשנה, שנוהג בכל המעשרות, אך לא לגבי עצם מצוות ההפרשה הנוהגת רק במעשר שני, וצריך עיון.

ובניו לפני השם... כי הכוהנים והשופטים העומדים שם לפני השם מורי התורה, ילמדוהו ויראתו ויורוהו התורה והמצוות, מסתבר לומר כי גם במעשר שני ישנה גם חובת הבאה כמו בביכורים, ולא רק חובת הפרשה.

סיכום ביניים

עסקנו ביסוד המצווה של תרומות ומעשרות, האם המצווה היא להפריש, לתת, או שניהם גם יחד, בגוונים שונים. ראינו שלוש שיטות במוני המצוות (שיטת הבה"ג שיש שתי מצוות תמיד, שיטת הרמב"ם שיש מצווה אחת תמיד ושיטת הרמב"ן שכאשר יש תיקון טבל יש מצווה גם בהפרשה, וכאשר אין מצווה רק בנתינה), ולאחר מכן הצגנו חילוק מהותי בין תרומות לבין מעשרות, ממנו נובע שבתרומות העיקר הוא ההפרשה ואילו במעשרות העיקר הוא הנתינה. לבסוף בחנו כמה מקרים פרטיים בתוך תחום התרומות (חלה לעומת תרומה) ובתוך תחום המעשרות (מעשר ראשון ומעשר שני).

חלק שני - על מי מוטלת המצווה?

מחלוקת הראשונים

כחלק מהפתיחה למסכת, נבקש כעת גם לברר על מי מוטלת המצווה.

שנינו בגמרא בב"מ (פא.) "עשר תעשר ואכלת, ולא המוכר, תבואת זרעך, ולא לוקח". מכאן נראה כי מצוות ההפרשה מן התורה מוטלת על בעל-השרה שהתבואה גדלה אצלו (כתנאי שבדעתו לצרוך את הפירות לשימוש אישי וללא כוונה מסחרית) ולא על הקונה. אמנם, נחלקו הראשונים באיזה מקרה מדובר בגמרא, וישנן שלוש שיטות מרכזיות בדבר:

1. שיטת רבינו תם. רבינו תם (בתוספות שם, ד"ה תבואת) סובר שכל פטור לוקח נאמר רק אם בזמן המירוח הפירות היו ברשות הבעלים ולאחר מכן הוא מכרם. אך אם הלוקח קנה את הפירות לפני המירוח, ובעת המירוח הם ברשותו, אזי ברגע החיוב הוא נחשב כבעלים ראשוני שזו 'תבואת זרעו' וממילא הפירות חייבים בתרומות ומעשרות מדאורייתא.

2. שיטת הריב"ם. הריב"ם (בתוספות שם) חולק על רבינו תם, וסובר בדיוק להיפך. לשיטתו אדרבה, אם בזמן המירוח הפירות היו ברשות הבעלים, הרי הם כבר התחייבו מדאורייתא ושוב לא פוקע מהם החיוב בעת המכירה ללוקח. זאת בדומה לפטורים אחרים מתרומות ומעשרות, כגון הפקר והקדש, שמועילים רק לפני יצירת החיוב (דהיינו קודם המירוח ולא לאחריו). אם כן, לשיטתו כל הפטור של לוקח נאמר רק במקרה שקנה את הפירות לפני המירוח ובעת המירוח הם

ברשותו, שהואיל וברגע החיוב הם ברשות לוקח, הפירות פטורים מתרומות ומעשרות מדאורייתא.

3. שיטת הרמב"ם. מחד הרמב"ם (מעשרות פ"ב, ה"א-ה"ב) סובר כרבינו תם, שאם הלוקח קונה פירות לאחר מירוח הוא פטור מן התורה, ואם מירחן הלוקח בעצמו הוא חייב. מאידך, הרמב"ם סובר, בניגוד לרבינו תם, שכל הפטור כשנתמרחו אצל הבעלים, זה רק אם מירח על מנת למכור. מדויק מדבריו שאם מרח על מנת לאכול, ולאחר מכן נמלך והחליט למכור, אזי החיוב כבר חל ושוב לא פוקע – ולכן חייב להפריש מן התורה.¹⁹

אם כן, למרות הפטור העקרוני של לוקח, לפי כל השיטות ישנן אפשרויות בהן הלוקח כן מתחייב להפריש תרומות מדאורייתא.²⁰ אולם, ניתן להציע כי גם חובה זו היא בעלת אופי שונה, בגדר של מתיר, בכדי לאפשר לו את אכילת הפירות. לעומת זאת, קיום של מצוות מחויבת היא רק אצל בעל-השדה, האדם שהפירות גדלו אצלו. בניסוח אחר ניתן לומר כי חובת גברא קיימת רק אצל בעל השדה, ואילו לגבי הלוקח גם כאשר קיימת חובה מן התורה, היא חובת חפצא, כחיוב שחל על הפירות אם רוצה לאוכלם – ולא כחובת גברא.²¹

מצוות וידידי מעשרות

נבקש לבחון זאת בסוגיה אחרת, מצוות וידידי מעשרות.

שיטת רש"י (ב"ב כז. ד"ה ובידוי) היא שניתן לומר וידידי מעשרות גם כאשר אין לך קרקע. מבארים התוספות (שם, ד"ה ובידוי) שטעמו הוא שבידוי זה (בניגוד למקרא-

19. בנקודה זו דומה סברת הרמב"ם לסברת הריב"ם, שהיסוד של חיוב הלוקח מדאורייתא הוא רק מכוח המשכיות חיוב הבעלים, שחל ושוב לא פוקע, ולא מכוח חיוב עצמאי של הלוקח (כשיטת ר"ת).

20. הרב ז"ל בשיעור הזכיר שלוש שיטות: ר"ת, ריב"ם והרמב"ם. ישנה גם שיטה רביעית, שיטת הראב"ד (מעשרות פ"ב, שם): מדבריו נראה שפטור לוקח הוא גורף, בלי תלות בשאלת המירוח, ולדבריו אין שום אפשרות שלוקח יפריש מדאורייתא.

21. הרב ז"ל ציין בשיעור לגמרא בב"ב (פא.) הדנה לגבי חיוב ביכורים, שם עולה הצעה כי לשיטת ר"מ גם הלוקח פירות מן השוק חייב בביכורים, ולדעת חכמים פטור מביכורים – למסקנה הגמרא דוחה הצעה זו. לפי הצעה דחוייה זו אמר הרב שמסתבר שזו חובת גברא, שהרי ביכורים אינם טבל, וממילא אין מקום לדבר על מתיר או על חובת חפצא. לפי הצעה זו אולי היה מקום לומר שכך הדין אליבא דר"מ גם לגבי תרומות ומעשרות, שהלוקח מן השוק יהיה חייב בחובת גברא להפריש מן התורה. ברם, לפי המסקנה, שהלוקח פטור מן השוק פטור מביכורים אפילו לר"מ, מסתבר לומר שכך גם לגבי תרומות ומעשרות – גם אם ישנה חובה על הלוקח להפריש, הרי היא רק בגדר מתיר ולא כחובת גברא.

ביכורים) לא מוזכרת שום הודאה על הארץ. אולם, התוספות עצמם מביאים את דברי הירושלמי הסובר שלא ניתן לומר וידוי מעשרות בלא קרקע.

מהי סברת הירושלמי הדורש בכל זאת קרקע בכדי להתחייב בווידוי מעשרות? ניתן להציע שני כיוונים:

1. דין בנוסח הווידוי. הבעלות על קרקע נדרשת מסיבה טכנית בלבד. באמירת נוסח הווידוי האדם מזכיר את המילים (דברים כ"ו, י"ב) "את האדמה אשר נתת לנו", ולכן יש צורך שבאותו זמן תהיה לו אדמה. ממילא, גם אדם שאינו המגדל יכול לומר וידוי מדאורייתא (בתנאי שיש לו קרקע כלשהיא). כיוון זה עולה מדברי הרמב"ן (חידושי הרמב"ן שם, ד"ה וידוי).²²

2. דין במחייב. ייתכן להציע סיבה נוספת, לפיה הדרישה לקרקע קיימת כצורך מצד המחייב. דהיינו, בכדי שהאדם יאמר את הווידוי עליו להיות גברא המחויב להפריש מדאורייתא, ומשום שלוקח פטור מן התורה, לכן עליו להיות דווקא בעל-השדה שבה גדלו הפירות. מובן כי לפי אפשרות זו לא די בבעלות על קרקע כלשהיא.

הדרך השנייה שהצגנו (דין במחייב) בדעת הירושלמי מחזקת את ההבנה שחובת גברא להפריש קיימת רק אצל בעל-השדה (ולכן רק הוא יכול לומר וידוי). אם כי גם על פי הדרך הראשונה שהצגנו (דין בנוסח הווידוי) אין בהכרח ראייה כנגד הבנה זו, כמו גם משיטת רש"י, המאפשר למי שאינו בעל-השדה לומר את הווידוי – משום שייתכן שהם סוברים שאמירת הווידוי אינה תלויה בהכרח בחיוב הפרשה מדאורייתא.

איסור כילוי טבל

סוגיה אחרונה שבה נבקש לבחון את חובת הגברא להפריש היא איסור כילוי טבל. הגמרא בשבת (כו. ועיין גם תוספות פסחים ט. ד"ה כדי) אומרת שיש איסור להשתמש בטבל בהנאה של כילוי, כגון להדליק נר בשמן של טבל, אפילו אם זהו טבל טמא. הגמרא לומדת דין זה מהכתוב (במדבר י"ח, ח') "משמרת תרומתי" – "בשתי תרומות הכתוב מדבר, אחת טהורה ואחת טמאה". דהיינו שישנה חובת שימור אפילו לגבי תרומה טמאה, ולכן אסור לכלותה. על כך יש לשאול, הרי עדיין אין "שם תרומה"? נראה שאם נאמר שאין מצוות הפרשה על הגברא, יהיה קשה מאוד להפעיל את דין

22. עיין בדברי הרמב"ן שם, המביא את לשון הירושלמי (פאה פ"ג, ה"ז) שאליו כנראה כיוונו גם התוספות. מלשון הירושלמי שם מוכח כהבנה זו, שטעם הדרישה נובע מנוסח הווידוי בלבד.

מ'משמרת תרומתי' על טבל. אם נאמר שיש חובה כזו, יהיה קל יותר לראות שהתרומה כבר גלומה בתוך טבל, מפני שיש מצווה להפרישה.²³

אפשרות נוספת להבנת איסור כילוי הטבל, נעוצה בדברי רש"י בגיטין (מד. ד"ה דקא) המחדש שהמוכר פירות טבל חייב לעשרם קודם שימכור משום שנהנה במכירתם. ייתכן שכוונתו היא שכמו שאסור לאכול פירות טבל משום שיש בכך הנאה, כך גם אסור למכור אותם, שבכך נהנה מן הטבל. על פי זה גם הנאה של כילוי, כגון הדלקת הנר בשמן של טבל, תהיה אסורה מאותו הטעם.

אולם ניתן להבין את דברי רש"י באופן הפוך: קודם קיים איסור כילוי טבל (שטעמו הוא משום חובת הגברא להפריש, כפי שהסברנו קודם) וממנו נובע שיש גם איסור להנות מאותם הפירות לפני ההפרשה. מחדש רש"י בגיטין שלא נאסרה רק הנאת כילוי כגון אכילה או הדלקת נר, אלא גם מכירה, שבה הפירות עדיין בעין, נחשבת כהנאה – ולכן לשיטתו על המוכר להפריש קודם המכירה. ייתכן שלפי שיטת רש"י חובה זו תהיה קיימת בכל הנאה שהאדם מפיק מהפירות, גם כאשר אינה של כילוי. אולם יש מקום לחלק ולומר שרש"י דיבר דוקא על מכירה, שבה האדם מעמיד את הפירות לצורך אכילת אדם אחר – ולכן היא נחשבת כמו אכילה ואסורה בפירות טבל קודם הפרשה. אך הנאה אחרת, שאין בה כילוי, תהיה מותרת.

סיכום

בחלקו הראשון של השיעור עסקנו ביסוד המצווה של תרומות ומעשרות, האם המצווה היא להפריש, לתת, או שניהם גם יחד, בגוונים שונים. לאחר מכן הצגנו חילוק מהותי בין תרומות לבין מעשרות, ממנו נובע שבתרומות העיקר הוא ההפרשה ואילו במעשרות העיקר הוא הנתינה. לבסוף בדקנו הרחבת חילוק זה גם לתחומים משיקים, תרומה לעומת חלה, ומעשר שני לעומת מעשר ראשון.

בחלקו השני של השיעור עסקנו בשאלה על מי מוטלת המצווה להפריש, והאם זו חובת-גברא. בחנו את פטור לוקח, והשיטות השונות בהבנתו, מהם עולה כי חובת גברא להפריש קיימת רק על בעל-השדה, ואילו הלוקח, גם אם מחויב, זה רק בתור מתיר לאכילה. סקרנו את ההשלכה של חובת-גברא זו בשתי סוגיות נוספות: הראשונה היא על מי מוטלת אמירת וידוי מעשרות והשנייה היא איסור כילוי טבל.

23. הרב ז"ל הוסיף שיתכן לחלק בין האיסור לכלות טבל לבין האיסור לטמא טבל, שאת האיסור לטמא טבל קל יותר להבין גם אם אין חובת גברא להפריש. טעם החילוק הוא שבכילוי האדם מונע מעיקרא את היווצרות התרומה בעוד שבטומאה, אם אכן יפריש לבסוף, תיווצר תרומה טמאה, ויש איסור לטמא תרומה.